

УДК: 391.746.1:677.017)024.1](477.83/.86)

Тетяна КУЦІР

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6522-0640>

КОМПОНЕНТИ ЧОЛОВІЧОГО НАРОДНОГО ВБРАННЯ ОПІЛЛЯ XIX — ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ: ОСОБЛИВОСТІ КОНСТРУКТИВНИХ ВИРІШЕНЬ

Висвітлюються конструктивні особливості та варіативність компонентів чоловічого народного вбрання Опілля XIX — першої половини XX ст. Основна увага зосереджена на змінах у крої, пошитті, оздобленні, які відбулись протягом зазначеного періоду. Проаналізовано натільний, поясний, нагрудний, верхній одяг (полотняний, сукняний, хутряний), а також головні убори та доповнення до одягу, характерні для цього етнографічного регіону.

Ключові слова: Опілля, чоловіче народне вбрання, одяг, компонент, крій, декор, оздоблення.

© Т. КУЦІР, 2018

Вступ. В останні роки зацікавлення українським народним одяг значно зросло. Численні державні та громадські події, які відбулись протягом 2013—2018 рр., засвідчили сталий інтерес до цього питання. Це актуалізує вивчення малодосліджених або недостатньо висвітлених у наявній на сьогодні науковій літературі проблем, які торкаються українського народного вбрання. Одним із таких залишається комплекс народної ноші Опілля, зокрема ансамбль чоловічого вбрання. В публікаціях останніх років чоловічому одягу зазвичай приділяють менше уваги, аніж жіночому [16; 13; 9; 10]. Це закономірно, оскільки жіноче вбрання традиційно було варіативнішим, декоративно-виразнішим, у його декорі, зазвичай, використовували більшу кількість технік, органічно поєднуючи їх між собою. Стримані композиційні вирішення чоловічого народного одягу, натомість, легше адаптувати до сучасного вбрання. Тому комплексний мистецтвознавчий аналіз компонентів чоловічого народного вбрання Опілля, його конструктивних засад та варіативності поєднання у комплекс, має не лише теоретичне, а й практичне значення.

Виклад основного матеріалу. *Натільний одяг.* Основу чоловічого комплексу вбрання кінця XIX ст. становила полотняна уставкова або тунікоподібна сорочка довжиною до колін чи навіть трохи нижче [19, р. 85]. Для її пошиття використовували лляне, конопляне чи з комбінованим складом сировини полотно. Ймовірно, у пошитті чоловічого натільного одягу довше затримались домоткані матеріали, оскільки згадки про використання промислових тканин у цьому контексті відсутні [7, с. 43, 51; 5, с. 166]. Буденні сорочки шили із полотна нижчої якості, в той час як у пошитті святкових віддавали перевагу тонкому льону [7, с. 53; 3, арк. 27].

Окрім матеріалу виготовлення та довжини, уставкова чоловіча сорочка відрізнялась від жіночої шириною полика, який у чоловічих сорочках був значно вужчим [4, с. 65], та шириною — чоловічі були просторішими. Рукави уставкової чоловічої сорочки могли збирати під обшивку чи манжет, або ж залишатись вільними, тоді як у аналогічного крою жіночій сорочці рукав збирали завжди. Відмінності були і в пришиванні коміра, який у чоловічій розміщувався ближче до шиї, завдяки чому складки під ним були густішими, аніж у жіночій [4, с. 62].

У Галицькому р-ні Івано-Франківської обл. чоловічі сорочки шили зі стійкою [4, с. 168], тоді як

у Рогатинському віддавали перевагу тунікоподібним сорочкам без манжетів [4, с. 169]. У Жовківському та Золочівському р-нах Львівської обл. сорочки мали вузьку подвійну уставку, неширокий комір та вузькі обшивки на рукавах [7, с. 43], у вжитку також були тунікоподібні сорочки з прямими рукавами [17]. У Кам'янко-Бузькому р-ні зафіксовано тунікоподібну сорочку із доволі вузьким коміром та зібраними під обшивку рукавами [2]. Розріз пазухи часто сягав живота, а сорочка скріплювалась під коміром за допомогою свинцевого або мідного гудзика чи гарусної стрічки [7, с. 53].

Традиція носити сорочку на випуск була характерна для місцевості, яка межувала із Підгір'ям (Галицький р-н Івано-Франківської обл.), де такий спосіб одягання зустрічався повсюдно [19, р. 41, 43, 85]. Для цієї ж місцевості характерним було у кінці ХІХ — на початку ХХ ст. підперезувати сорочку грубим конопляним шнуром [3, арк. 26—27]. Фотоілюстративний матеріал кінця ХІХ ст. свідчить, що на межі Опілля і Підгір'я чоловічі сорочки були найдовшими — нижче колін [19], тоді як ближче до Львова, наприклад, у с. Туринка Жовківського р-ну Львівської обл. [17] — дещо коротшими, подекуди до середини стегна. Їх підперезували шкіряним поясом або вузьким ремінцем [7, с. 44].

У цей же час поряд із доморобними матеріалами, які продовжували використовувати для буденних сорочок, святкові починають шити із промислових бавовняних тканин. Змін зазнає як формотворення, так і декоративне вирішення. Довжина сорочки поступово починає скорочуватись, а крій набувати модифікацій, які зближують його із міщанським одягом [11, с. 13], із ущільненими плечима, відрізною спинкою, складками на спині, із застібкою на гудзика, прямою проймою, та рукавами з манжетами. Горловину сорочок могли викінчувати як стійкою так і коміром. У Рогатинському р-ні Івано-Франківської обл. у першій половині ХХ ст. відбувалось заміщення сорочок із коміром сорочками зі стійкою [3, арк. 23—24].

Зміна матеріалу та крою сорочок була тісно пов'язана зі змінами, які зазнавав чоловічий поясний одяг — штани («портки» [7, с. 43], «холошні» [12, с. 70]). Основними матеріалами для пошиття штанів були полотно та сукно. Поряд із конопляною та лляною тканиною полотняного переплетен-

Путятинський С. Селянин, м. Кам'янка Бузька, Львівська обл. 1840—1850 рр. Папір, акварель. Інв. № ДЕМВ Arch. 1.3044

ня для пошиття поясного одягу нерідко використовували саржеві полотна¹, а також переткані у блакитні смужки [20, с. 39] чи оздоблені вибіркою [11, с. 71]. У зимовий період носили штани зі світлого сукна («холошні») [7, с. 54].

Основними формами *поясного одягу* протягом ХІХ ст. були штани «до пояса» та «до очкура» [5, с. 168]. У першому випадку верхня частина виробу укладалась у складки під пояс², який застібався кістяним або дерев'яним гудзиком [7, с. 43]. Верхній край штанів «до очкура» зшивали у формі рубця, куди протягали шнур («очкур») або ремінь, за допомогою якого штани закріплювали на поясі [5, с. 168]. Учені зазначають, що не залежно від крою, ширина штанів на теренах Опілля була невеликою і носити сорочку на випуск можна було в обох випадках [5, с. 168]. Крім того, побутувала широка форма штанів «до очкура», яку на Опіллі шили з кишнями, численними збірками та просторою матнею. Їх називали «козацькими», або «шароварами» [7, с. 54]. Згадки про них збереглись у віддалених селах Івано-Франківської обл. (наприклад, у с. Долиняни, чи с. Дегова Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл.) [3,

¹ Чоловічі штани. Львівська обл. Початок ХХ ст. ЛІМ 2430 ТК 772.

² Чоловічі штани. Львівська обл. Початок ХХ ст. ЛІМ 2430 ТК 772.

Коссак Ю. Чоловіче вбрання. 1869 р. Червона Русь. Гравюра з книги Zawadzki W. Obrazy Rusi Czerwonej. — Poznan : J.K. Zupanski, 1869. — S. 40

арк. 18—24]. На початку ХХ ст. штани «на очкурі» повністю вийшли з ужитку, поступившись новим міським та мілітарним формам.

Штани «до пояса» різнилися способом укладання складок. Передню частину виробу зазвичай залишали гладкою [2], тоді як задню укладали у складки під пояс. Збережені вироби, у яких і передня, і задня частини сформовані без складок, за допомогою бічних звужень, прямих або діагональних виточок [11, с. 71].

Політичні та соціально-економічні зміни початку ХХ ст. позначилися і на чоловічому поясному одязі. Поряд із відмовою від штанів «до очкура», перехід на більш економний крій «до пояса», наближення останнього до міських форм, цілком новим компонентом стали «райтки» — військові штани із розширеною стегною частиною штанин. Ця запозичена мілітарна форма була у вжитку до Другої світової війни. Окрім фабричних виробів, були і доморобні, пошиті місцевими кравцями із промислової вовняної тканини темних відтінків [3, арк. 17]. У другій половині ХХ ст. вони практично повністю зникають із вжитку. В окремих селах Рогатинського р-ну під полотняні штани нічого не ззували, ходили босі, тоді як райтки заправляли у чоботи не-

залежно від пори року (с. Обельниця і с. Юнашків Рогатинського р-ну Івано-Франківської області) [3, арк. 34—35]. Райтки носили переважно взимку, тоді як влітку надавали перевагу традиційним полотняним штанам.

Згідно зі збереженими фотографіями 20—30-х рр., які походять з території Опілля, у вжитку були штани, пошиті з тонкої промислової вовняної тканини темних відтінків міського крою, які шилися зі складками у передній частині і виточками ззаду, під пояс, з чотирма кишенями — двома попереду і двома позаду. До таких штанів одягали вишиту сорочку, доповнюючи вбрання безрукавкою чи піджаком (а інколи одним та іншим) міського типу. У цей час тривав перехід від традиційних народних форм натільного та поясного вбрання до міських, який супроводжувався контрастною зміною колористики — від практично повністю білого вбрання до домінанти темних відтінків. Сорочка, хоча й залишалась білою, шилась відповідно до пануючих міських тенденцій. Ознакою національної приналежності у цей час стає яскрава поліхромна вишивка, яка, проте, також не була типовою для Опілля як етнографічного району.

Безрукавний *нагрудний одяг* з'явився у комплексі чоловічого народного вбрання Опілля у кінці ХІХ — на початку ХХ ст. Дослідники ХІХ ст. не залишили згадок про цю типологічну групу [7, с. 41—54; 20, с. 38—39]. Можливо, це було зумовлено значним асортиментом чоловічого полотняного та сукняного одягу, який задовольняв вимоги до комфорту та зручності того часу. А вже на початку ХХ ст. було зафіксовано комплекс чоловічого літнього вбрання, до складу якого, окрім традиційних полотняних сорочки, штанів та полотнянки входила «камізоля» із темної тканини [10, с. 77]. Зважаючи на обмежену кількість інформації, можемо припустити, що були поширені двобортні [10, с. 77] та одnobортні безрукавки [3, арк. 8] із темних промислових вовняних тканин, ймовірно, із виточками на спинці і пілочках, відповідно до існуючих у кінці ХІХ — на початку ХХ ст. міських тенденцій. Відомостей про те, чи були вони куплені у місті, чи пошиті у місцевих кравців не виявлено. У першій половині ХХ ст. на світлинах зафіксовані численні варіації таких «камізоль» із округлими невеликими або V-подібними горловинами з одним або двома рядами гудзиків.

Очевидно, що дослідники вбрання не вбачали цінності у таких виробках, тому у музейних збірках їх збереглося вкрай мало.

Як відомо, асортимент чоловічого верхнього одягу Опілля був доволі широким. Дослідники відзначали варіативність форм та багатство оздобу опільського верхнього одягу, вказуючи, що відмінності у ньому відрізняють одне село від іншого [15, с. 14]. Так, чеський дослідник українського народного мистецтва Ф. Ржегорж писав, що за особливостями крою та прикрас верхнього одягу «червоноруси» легко впізнають, хто з якої місцевості [15, с. 14]. Із домотканих матеріалів шили полотнянки, плахти, куртки, кафтани, для яких інколи застосовували і промислові вовняні тканини [7, с. 13], а у першій половині ХХ ст. — «блужки»; із сукна — курмани, сіраки, свити («свитини» [7, с. 54]), семряги, опанчі, а також капоти, які були святковим одягом у селах довкола великих міст Опілля і Підгір'я [12, с. 84]; зі шкіри та хутра — кожухи.

Чоловічі полотнянки були зазвичай довшими за жіночі, часто нижчими за коліна, із збереженням традиційного прямоспинного крою, з одним або декількома «вусами» у бічних швах, із пілочками, які находили одна на одну та з'єднувались найчастіше за допомогою пояса, рідше — застібались на гудзик. В окремих селах Золочівського, Перемишлянського та Жовківського р-нів Львівської обл. полотнянки оздоблювали обшлагами з синього сукна [7, с. 44], а на межі із Підгір'ям, у Миколаївському та Городоцькому р-нах Львівської обл. вузькою смугою вишитого, найчастіше хрестиком, орнаменту прикрашали комір або стійку виробу³. Зустрічаються вироби із підрізною спинкою, які відтворюють крій свити «із проходкою»⁴. Окрім світлих, пошитих з чинуватого полотна плахт, на Жовківщині були у вжитку вироби із небіленої тканини⁵.

Варіантом полотнянки була плахта — довший за полотнянку чоловічий прямоспинний одяг, розширений від талії, який одягали поверх кожуха у дощову

Коссак Ю. Селяни із села Мальчиці Львівського повіту (тепер Яворівського р-ну Львівської обл.). Гравюра з книги: Головацький Я.Ф. Народня п'єсни Галицької и Угорської Руси, собранья Я.Ф. Головацькимъ. Часть I. Думы и Думки / Я.Ф. Головацький. — Москва : Изданіе Императорскаго Общества Истории и Древностей Россійскихъ при Московскомъ Университетѣ, 1878. — С. 133

та снігову погоду [7, с. 44; 18, с. 60]. Характерною особливістю таких виробів були один (на верхній пілці), або два (на обох пілках) розрізи, які давали змогу ховати руки у кишені кожуха [18, р. 60].

Близькими до полотнянок за кроєм були чоловічі куртки. Їх шили із білого, перетканого у сині смуги чи оздобленого вибіркою полотна. Вони були вужчими від полотнянок, прямими завдяки відсутності «вусів» у бічних швах і короткими, так що з-під них виглядає поділ сорочки [7, с. 44]. Вони застібались на гудзик, окрім якого їх прикрашали лише декоративні шви.

Варіантом короткого, вище колін, полотняного верхнього одягу був кафтан. Для його пошиття використовували білі, смугасті конопляні чи лляні полотна високої якості [19, р. 87], або тонкі промислові вовняні тканини. Він мав відрізну спинку, від якої тканина збиралась у дрібні густі складки, які називали «фарбаною» [20, с. 39]. Ймовірно, цей компонент народного вбрання походить від одягу козацької старшини, яка носила кафтан під кунтушем та черкесою [12, с. 85]. Крім того, в асортименті міського одягу ХІХ ст. були відомі напівкафтаники — верхній одяг із легкої матерії зі стоячим коміром, поверх якого викладали комір сорочки [7, с. 11].

³ Чоловіча полотнянка. Миколаївський р-н Львівської обл. Поч. ХХ ст. ЛІМ 8545 ТК- 2830; Чоловіча полотнянка. М. Городок Львівської обл. Поч. ХХ ст. МНАП АП-2658.

⁴ Чоловіча полотнянка. Яворівський р-н Львівської обл. Поч. ХХ ст. ЛІМ 2358 ТК-1985.

⁵ Чоловіча полотнянка. Жовківський р-н Львівської обл. Поч. ХХ ст. ЛІМ ТК-1952.

Родина Фесюків. Поч. ХХ ст., с. Пили, Жовківський р-н, Львівська обл. Приватний архів родини Фесюків (Жовква)

Пошитий із сукна кафтан називали казакином [1, с. 83]. Принципи їх крою надзвичайно близькі: довжина вище колін, відрізна спинка, дрібні складки на талії, невисокий стоячий комір. Пілочки казаки на застібали на гачки, тоді як кафтан скріплювали за допомогою пояса. Вздовж лінії відрізу на спинці виріб прикрашали промисловою тасьмою, галуном або позументом [19, р. 87; 1, с. 83]. Згадки про казакин на території Опілля нечисленні [7, с. 54; 12, с. 83] та фрагментарні. Ймовірно, це свідчить про те, що у ХІХ ст. цей тип давнього верхнього одягу практично вийшов з ужитку.

У першій половині ХХ ст. у чоловічому комплексі вбрання з'являється «блюзка» — коротка чоловіча полотняна куртка [12, с. 77], яка щільно прилягала до тіла завдяки виточкам. По периметру вона завершувалась прямою планкою, а пілочки її прикрашали вертикально застрочені складки. На відміну від жіночих блюзок, уздовж пілок яких вишивали найчастіше рослинні орнаменти хрестиком, оздоба чоловічих була мінімальною [3, арк. 8].

На всій території Опілля у першій половині ХІХ ст. чоловіки носили сукмани, для пошиття яких використовували домоткане сукно — чорне, біле або сіре [7, с. 44]. Вони були довгі, до кісточок, з підрізною спинкою, низ якої укладали у 6 фалд — по три до середини

[12, с. 99]. У другій половині ХІХ ст. згадки про них зникають, поступаючись розлогим описом багатства декоративної оздобы сіраків і опанч [20, с. 39].

У Бережанському р-ні Тернопільської обл., а також у Жовківському р-ні Львівської обл. були у вжитку «курмани» [7, с. 54] — чоловічий сукняний одяг з відрізною спинкою, ззаду густо призбираний, з круглим виложистим коміром або з невеликим коміром з вилогами, обшитими тканиною, аналогічною до тої, якою оздоблювали пілочки, поділ та кишені виробу [12, с. 97]. Зазвичай, курмани шили із темно-брунатного сукна, для оздобы використовуючи чорну, коричневу, темно-зелену вовняну або оксамитову тканини, поверх якої вистрочували зигзагоподібні або хвилясті лінії⁶. Краї виробу інколи поверх тканини обшивали промисловою тасьмою відповідного кольору.

Близькою до курмана за кроєм і типом оздоблення була капота. Її шили із чорного промислового сукна з великим коміром, який практично повністю вкривав плечі⁷. Принцип оздоблення відповідав тому, що був характерний для курмана, за винятком вибору тканини, яка переважно була чорною, щоб не відрізнялась від сукна. Вистрочені зигзагоподібні чи хвилясті лінії розміщували на комірі, викогах рукавів, стані, спинці.

Опільські сіраки зберегли давній прямоспинний крій, з розширенням від талії та коміром-стійкою, довжиною до середини литки. Для них використовували біле або чорне, рідше сірого кольору сукно власного виробництва («спрчину», «сермяжину») [7, с. 54—55]. У Жовківському, Золочівському та Перемишлянському районах Львівської обл. носили темно-коричневі сіраки, рідше — білі або сірі. У бічних «вусах» вони мали прорізи для кишень і відзначались скромною оздобою на стоячому комірі і на грудях⁸. Для вбрання інших місцевостей Опілля притаманні були сіраки з трьома чи чотирма «вусами», біля яких були кишені з клапанами, оздоблені вишивкою та аплікацією із кольорових шнурів на спинці, грудях, вилогах [7, с. 46].

⁶ Курмана. Кін. ХІХ — поч. ХХ ст. с. Малехів, Жовківський р-н, Львівська обл. МНАП АП-7127 О-2576.

⁷ Чоловіча капота. С. Підгороддя, Рогатинський р-н Івано-Франківської обл. ІЕМБ-89.

⁸ Чоловічий сірак. Кін. ХІХ ст. с. Янчин, Перемишлянський р-н Львівської обл. НМЛ-30473 НМТ-1140.

Дослідники XIX ст. відзначають схожість крою сірака та опанчі, вказуючи на те, що різниця між ними полягала лише в «бородиці» чи «богородиці» останньої [7, с. 46; 20, с. 39]; збережені у музейних збірках пам'ятки дають змогу проаналізувати різницю у їх крої. У сіраках був збережений давній прямоспинний крій, який замінив крій на дві, на чотири і шість фалд. У північній частині Опілля (Жовківський та Золочівський р-ни) поширені були сіраки взагалі без фалд, у південно-західних районах (Миколаївський р-н Львівської обл.) — на дві фалди. Крім того, що сіраки на шість фалд, найбільш вживані у шляхетському середовищі, були у вжитку і в простих людей, проте ареал їх поширення зараз важко визначити [8, с. 74]. Опанчі зазвичай кроїли із «проходкою», обабіч якої укладали три або чотири збірки. Кишені виробу мали клапани, а сам виріб, завдяки особливостям крою, був довшим і просторішим⁹. В оздобі опанчі використовували аплікацію кольоровим сукном на комірі, вилогах, викотах рукавів, клапанах кишень та бородиці. У сіраках такий спосіб оздоблення зустрічався рідше.

Збереглись згадки про кравця Нерока, який шив верхній одяг для Перемишлян, Бережан, Жидачева, Княгиничів, Стрия, Калуша і Львова відповідно до смаків, які побутували в той час на цих теренах [15, с. 14]. Крій сіраків та опанч у всіх цих місцевостях має небагато відмінностей, зате суттєво різняться декор кишень, рукавів, коміра та «бородиці» — кашошона, практичне значення якого втрачене [12, с. 77]. Для пошиття опанч кравець використовував зазвичай грубе сукно домашнього виготовлення, проте «для модників» Нерок мав тонке темносинє сукно із Праги [15, с. 14].

Була також відмінність у кольорах окремих видів верхнього одягу між селами. В одних носили тільки чорні сіраки, в інших — тільки білі, ще в інших — чоловіки носили чорні сіраки і сірі опанчі, жінки ж надавали перевагу білим сіракам [7, с. 55]. У місці для оздобі опанч використовували червоне сукно, тоді як у селах віддавали перевагу синьому [8, с. 74]. В околицях Львова шили опанчі з тонкого фабричного сукна, обшиваючи їх синіми або ж червоними шнурами за особливим оригінальним малюнком. В Бережанському р-ні Тернопільської обл. та

⁹ Опанча. С. Сороки, Пустомитівський р-н Львівської обл. Кін. XIX ст. НМЛ-30033 НМТ-1137.

Чоловіча опанча. Промислове сукно, промислова вовняна тканина, вовняні нитки, кутасики, аплікація, шнуркування, «ландюжок», виколювання. Кін. XIX ст., с. Сороки, Пустомитівський р-н, Львівська обл. Національний музей у Львові ім. А. Шептицького, інв. № НМЛ 30033 НМТ 1137

біля Рогатина носили опанчі із великим спадаючим на спину коміром, який закінчувався спереду вилогами. Їх часто оздоблювали блакитним або зеленим, рідше — червоним сукном, і обшивали шнурками чи тасьмою відповідних кольорів [7, с. 55].

На початку XX ст. сіраки та опанчі втрачають своє парадне, святкове значення, і їх використовували на щодень. Часто довгий сукняний одяг перешивали на коротші «лейбики», щоб вони були зручнішими при роботі [3, арк. 31].

Взимку основним чоловічим верхнім одягом був довгий овечий кожух, який сягав нижче колін, інколи — до кісточок. Кожух був завжди зшитий із талією, стоячим коміром, рідше — з відкидним, зазвичай з чорного хутра, бо чорний кожух вважався святковішим [6, с. 73]. Поли кожуха могли не заходити одна на одну, а тільки сходитись, і застібатись на грудях за допомогою дрібних гудзичків [7, с. 56]. Оздоблювали кожухи — і чоловічі, і жіночі, — вишивкою пряденим і непряденим шовком червоних, зелених, світло-блакитних, жовтих, вохристих й помаранчевих кольорів геометричними, рідше — рослинними візерунками [7, с. 47]. Практично на всій території Опілля тенденція до оздобу кожухів геометричними орнаментами збереглась до середини ХХ ст. за невеликими винятками.

Значення кожуха як свідчення статку, заможності, фінансової спроможності господаря також зберігалось впродовж зазначених хронологічних меж. Казали, що «новий кожух — це найбільш парадний одяг, в новий кожух селянин одягається у святковий день навіть влітку, «хоча б і в Петрів-день», тобто у найбільшу спеку» [7, с. 47]. Ця традиція збереглась у віддалених селах Рогатинського р-ну, таких як с. Дегова, чи с. Приозерне (Псари) до середини ХХ ст. [3, арк. 24], тоді як на інших теренах Опілля кожух мав значення лише як теплий зимовий одяг.

У 20—30-х рр. ХХ ст. кожухи зазнають суттєвих змін. Довжина виробу скорочується до середини стегна або до коліна, а пілочки, навпаки, видовжуються. Їх накладають одну на одну, застібаючи кількома (3—4) гудзиками. Зберігається оздоба декоративними швами, проте основу композиції становило зіставлення світлого тла шкіри із чорним довгим нестриженим овечим хутром на комірі та вилогах пілочок, викотах рукавів.

Щодо чоловічих головних уборів, то вони були двох типів: зимові та літні. До зимових зараховуємо чорну овечу шапку, яку прикрашали зеленими, синіми або червоними стрічками біля розрізу у задній частині. Стрічки виконували, окрім декоративної, і функцію заціпок. Верх такої шапки був суконний чорний, коричневий, рідше — блакитний або вишневий, але завжди темного кольору. В господаря була шапка вищою (вважалась, що чим вища шапка, тим краще) [7, с. 46], в парубків і хлопців нижчою. Рідкістю була шапка із сивого смушка [7, с. 56]. В де-

яких місцевостях її носили просто вверх, в інших же заламували назад. Іноді шили для парубків і хлопчиків низеньку шапочку з простого чорного або сірого сукна [7, с. 46].

Носили повністю хутряні шапки — «кучми» [12, с. 134], як, наприклад, у с. Лученці Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл. [3, арк. 27], а також вовняні або бавовняні в'язані у горизонтальні сині, червоні і жовті смуги шапки — «каштурки» чи «гамерки» [7, с. 46; 12, с. 131]. Їхнє походження дослідники виводять від німецьких поселенців, а поширення пояснюють дешевизною порівняно із овечими «кучмами» [7, с. 46].

Основним літнім чоловічим головним убором був солом'яний капелюх. Висота та ширина виробу могла коливатись, вгорі ширшими або вузкими, залежно від тенденцій, поширених у тій чи іншій місцевості Опілля. Для його виготовлення використовували пшеничні стебла (стрілки), а для оздобу — гарусну стрічку або сувору тасьму [18, с. 136—137].

Дуже рідко вдягали валяні капелюхи [7, с. 48], а фетрові згадують як основний головний убір на тих землях, де жило багато поляків, побіля панських маєтків тощо, як, наприклад, у с. Обельниця Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл., де був польський фільварок ще до 30-х рр. ХХ ст. [3, арк. 31].

Окрім головних уборів, чоловіче опільське вбрання доповнювали пояси шкіряні і вовняні, якими підперезували довгі сорочки, скріплювали верхній одяг. Вовняними тканими чи в'язаними крайками червоного та малинового кольорів користувались частіше на заході Опілля, тоді як ближче до Західного Поділля популярними були смугасті червоно-сині і сині крайки [7, с. 47—48; 2]. Старші чоловіки носили широкі реміні на три чи на чотири пряжки, тоді як парубки оперізувались вузькими в одну пряжку [7, с. 47—48; 17].

Висновки. Різноманіття представлених у статті компонентів чоловічого комплексу опільського народного вбрання демонструють органічну єдність практичного та декоративного. Плотняний натільний та поясний одяг відповідно шили перш за все з урахуванням вимог комфорту, проте використаний матеріал, властиві їм пропорції, а також доповнення, такі як головні убори та пояси, допомагали створенню цілісного та довершеного образу. Верхній одяг ХІХ ст. сприймався як святковий, а тому відзначався

великою варіативністю крою та декору. Його яскрава поліхромна оздоба аплікацією, шнуркуванням, вишивкою, будучи композиційним акцентом ансамблю, виконувала роль візитної картки власника.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленні знань про окремі компоненти чоловічого народного вбрання Опілля, дослідження осередків його виготовлення, систематизації та узагальнення наявних на сьогодні знань про верхній одяг, його конструктивних особливостей та декору.

1. Андреева Р.П. Энциклопедия моды / Р.П. Андреева. — Санкт-Петербург : Литера, 1997. — 411 с.
2. Архів Національного етнографічного музею у Варшаві. — Фонд Путицького С. Putiatycki Stanislaw. Włosciznin. Kamianka Strumelowa, акварель. 1840—1850. — РМЕ. Arch. I.3044.
3. Архів ІН НАНУ. Куцир Т.В. Щоденник польових досліджень народного вбрання Опілля. (2014). Фонд 1. — Оп. 2. — Од. зб. 756. — 41 арк.
4. Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція й орнаментация / В. Білецька // Матеріали до етнології й антропології. Том ХХІ—ХХІІ, частина 1. — Львів : Друкарня Наукового товариства імені Шевченка, 1929. — С. 43—109.
5. Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології / Хв. Вовк. — Прага : Український громадський видавничий фонд, 1928. — 356 с.
6. Гнатюк В. Кушнірство у Галичині / В. Гнатюк // Матеріали до українсько-руської етнології. Видання етнографічної комісії / за ред. Хв. Вовка. — Львів : Друкарня тов-ва ім. Шевченка. — Том І, 1899. — С. 68—78.
7. Головацький Я.Ф. О народной одежде и убранстве русинов, или русских в Галичине и северо-восточной Венгрии / Я.Ф. Головацкий. — С. Петербургъ : Типография В. Киршбаума, вЪ д. Министер. Фин., на Дворц. площ., 1877. — 85 с.
8. Зубрицький М. Верхня вовняна ноша українсько-руського народу в Галичині / М. Зубрицький // Матеріали до українсько-руської етнології. Видання етнографічної комісії / за ред. Хв. Вовка. — Львів : Друкарня тов-ва ім. Шевченка, Том Х. — 1908. — С. 69—76.
9. Косміна О. Традиційне вбрання українців. Лісостеп / О. Косміна. — Київ : Балтія-друк. — Т. І. — 2013. — 160 с.
10. Кульчицька О. Народний одяг західних областей України (зі збірки Національного музею у Львові імені Адрея Шептицького. Альбом-каталог / О. Кульчицька ; упор. Л. Кость, Н. Ленко. — Львів : Априорі, 2018. — 313 с.
11. Матейко К. Український народний одяг / К. Матейко. — Київ : Наукова думка, 1977. — 224 с.
12. Матейко К. Український народний одяг. Етнографічний словник / К. Матейко. — Київ : Наукова думка, 1996. — 195 с.
13. Ніколаєва Т. Український костюм. Надія на ренесанс / Т. Ніколаєва. — Київ : Дніпро, 2005. — 320 с.
14. Опілля: монографія / редкол.: Я. Клюбса, О. Береговський, Л. Бойко та ін. — Галич : Давній Галич, 2010. — 208 с.
15. Ржегорж Ф.Р. Из путевых записок. Из Львова в Коломыню / Ф.Р. Ржегорж // Киевская старина. — 1896. — Т. 52. — С. 10—31.
16. Стельмашук Г.Г. Українське народне вбрання / Г. Стельмашук. — Львів : Априорі, 2013. — 256 с.
17. Фонд відділу мистецтва ЛНБ України ім. В. Стефаніка. — Фонд Ю. Глоговського. Глоговський Ю. Więńniaczk z Turynki. — 1834. — № 11609.
18. Чугай Р.В. Народне декоративне мистецтво Яворівщини / Р.В. Чугай. — Київ : Наукова думка, 1979. — 142 с.
19. Hryiuk S.. The Land They Left Behind: Canada's Ukrainian in the Homeland / Hryiuk S., Picnicki J. ; Introduction by N. Valaskova, Photography by F. Rehor. — Toronto : Watson Dwyer, 1995. — 108 p.
20. Zawadzki W. Obrazy Rusi Czerwonej / W. Zawadzki. Poznan, 1869. — 80 s.

REFERENCES

- Andreeva, R.P. (1997). *Entsiklopediya mody*. Sankt-Peterburh: Litera [in Russian].
- Art Department Fond of Lviv National Vasyl Stefanyk Library of Ukraine, f. J. Glogovsky. (1834). Glogovsky, J. In *Więńniaczk z Turynki, 11609*.
- Biletska, V. (1929). *Ukrainski sorochky, yikh typu, evoliutsiia y ornamentatsiia. Materialy do etnologii y antropologii* (Tom XXI—XXII, part. 1) [in Ukrainian].
- Chuhai, R.V. (1979). *Narodne dekoratyvne mystetstvo Yavorivshchyny*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Hnatiuk, V. (1899). *Kushnirstvo u Halychyni. Materialy do ukrainsko-ruskoi etnologii* (Tom I). Lviv: Drukarnia tova im. Shevchenka [in Ukrainian].
- Hryiuk, S., Picnicki, J. (1995). *The Land They Left Behind: Canada's Ukrainian in the Homeland*. Toronto: Watson Dwyer.
- Golovatskiy, Ya. (1877). *O narodnoy odezhde i ubranstve rusinov, ili russkikh v Galichine i severo-vostochnoy Vengrii*. St. Peterburg: Tipografiya V. Kirshbauma, v d. Minister. Fin., na Dvorts. Ploshch [in Russian].
- Kliuba, Ya., Berehovskiy, O, Boiko, L., ets. (Ed.). (2010). *Opillia: monohrafiia*. Halych: Davnii Halych [in Ukrainian].
- Kosmina, O. (2013). *Tradytysiine vbrannia ukrainsiv (T. I). Lisostep-step*. Kyiv: Baltiia-druk [in Ukrainian].
- Kulchytska, O. (2018). *Narodnyi odiah zakhidnykh oblastei Ukrainy (zi zbirky Natsionalnoho muzeiu u Lvovi imeni Adreia Sheptytskoho)*. Albom-kataloh. In L. Kost', N. Lenko (Ed.). Lviv: Apriori [in Ukrainian].

- Kutsyr, T.V. (2014). Opillia Folk Costume Field Research Diary In *Archive of the IN NANU (Archive of the Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine)*. F. 1. Op. 2. Od. save 756. Arc. 1—41 [in Ukrainian].
- Mateiko, K. (1977). *Ukrainskyi narodnyi odiah*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Mateiko, K. (1996). *Ukrainskyi narodnyi odiah. Etnohrafichni slovnyk*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Nikolaieva, T. (2005). *Ukrainskyi kostium. Nadiia na renesans*. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
- Putiatycki, Stanislaw. *Kamianka Strumelowa (1840—1850)*. In *Archive of National Museum of Ethnography in Warsaw, PME*. Arch.I.3044.
- Rzhegorzh, F.R. (1896). *Iz putevykh zapisok. Iz L'vova v Kolyomyu*. *Kievskaya starina* (T. 52, kn. 1) [in Russian].
- Stelmashchuk, H.H. (2013). *Ukrainske narodne vbrannia*. Lviv: Apriori [in Ukrainian].
- Vovk, Khv. (1928). *Studii z ukrainskoi etnografii ta antropologii*. Praha: Ukrainskyi hromadskyi vydavnychiy fond [in Ukrainian].
- Zawadzki, W. (1869). *Obrazy Rusi Czerwonej*. Poznan [in Poland].
- Zubrytskyi, M. (1908). *Verkhnia vovniana nosha ukrainsko-ruskoho naroda v Halychyni. Materialy do ukrainsko-ruskoi etnologii* (Tom X). Lviv: Drukarnia tov-va im. Shevchenka [in Ukrainian].

Tetiana Kutsyr

OPILLIA MALE FOLK COSTUME COMPONENTS OF THE XIX — FIRST HALF OF THE XX CENTURIES: CONSTRUCTIVE SOLUTION FEATURES

The interest to Ukrainian folk costume has more increased in the last years. Numerous national and public events that took place during 2013—2018 showed a steady interest to this issue. Thus the study of little investigated or not enough illuminated issues of Ukrainian folk costume are actualized now. One of these remains Opillia folk costume and Opillia male folk costume in particular. The last one was characterized by simple,

restrained composite solutions that can be adapted to modern dress. Therefore, the complex art analysis of Opillia male folk costume components, their constructive principles and combination into the complex variation has not only theoretical but also practical matters. In paper structural features and component's variation of the Opillia male folk clothes of XIX — the first half of the XX centuries are described. Subject matter related to changing in cutting and tailoring during the definite period as well as main decoration features of base components. This ethnographic region clothes for different season and appointment (daily, festive) are analyzed, such as daily and festive shirts, different kind of outerwear (poltnianka, plakhta, sirak, opancha, kapota ets) as well as headwear and clothing accessories. The variety presented in the paper the male components of the folk costume demonstrated the organic unity of practical and decorative functions. Linen shirts and trousers were tailor made to suit requirements of comfort, but their material, proportions and clothing accessories helped to create a complete and perfect image. Outerwear of XIX century was perceived as festive and therefore was marked by a large cutting and decoration variation. Its bright polychrome decor with applique and embroidery as a compositional accent of the ensemble, indicated at the same time the place of come from of the owner.

Keywords: Opillia, male folk clothes, wear, component, cut, decor, ornamentation.

Тетяна Куцир

КОМПОНЕНТЫ МУЖСКОГО НАРОДНОГО КОСТЮМА ОПОЛЬЯ XIX — ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XX ВЕКА: ОСОБЕННОСТИ КОНСТРУКТИВНЫХ РЕШЕНИЙ

Освещаются конструктивные особенности и вариативность компонентов мужского народного костюма Ополья XIX — первой половины XX ст. Основное внимание сосредоточено на изменениях в крое, пошиве, отделке, которые произошли в течение указанного периода. Проанализированы нательный, поясной, нагрудный, верхняя одежда (полотняная, суконная, меховая), а также головные уборы и дополнения к одежде, характерные для этого этнографического региона.

Ключевые слова: Ополье, мужской народный костюм, одежда, компонент, крой, декор, отделка.